

πρὸς σε μελαγχολικὸς, μετανῶν, χρεώστης δεκαπέντε χιλιάδων λιτρῶν, καὶ ἐπὶ πλέον ἡσθάνομην τὴν δδύνην, ὅτι ἐμελλον νὰ ἐμφανισθῶ ἐμπροσθέν σου· αὐτὸ ἥτον ἀρκετὴ τιμωρία!

— Ἀλλὰ τρελλὸν τι παιδίον τὸ ἐκτύπησε διὰ τῆς σφενδόνης τοῦ δυστυχῆς λοιπόν, χωλὸν καὶ τὴν περιέργειάν του καταρώμενον, ἐπιστρέφει τὸ πολυπαθὲς περιστέρι εἰς τὴν φωλεάν του. »

— Μὲ θέλετε τοιοῦτον, φιλιτάτῃ Ἀσπασία, θὰ λησμονήσετε τὰς ἀδικίας ταύτας; θέλετε μὲ συγχωρήσει; θέλετε μοὶ δώσει τὴν χεῖρα ταύτην; θέλετε μοὶ ἀποδώσει τὴν εὐτυχίαν, ἣν ἤθελον πληρώσει ἡδὴ ἀντὶ τῆς ζωῆς.

— Παρῆλθον ἡδὴ πέντε ἔτη ἀρ' ὅτου γνωρίζομεθα· ἔκτοτε, ἡ ζωή μου ὑπῆρξεν ἄλλο τι, εἰμὴ διηνεχὴς ἐπιήκεια; Φίλε μου, ποσάκις σὰς ἐσυγχώρησα ἡδὴ!... Τέλος, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις τὰς ἀγαλλιᾶσεις ἐκείνας τῆς ἐπιστροφῆς ὅπως ἐκτίμησῃ ὅλας τὰς εὐδαιμονίας τῆς ψυχῆς· εἶναι ἴσως εὐεργετήμά τι τοῦτο.

Τὰ περιστέρια ἰδοὺ συνῆλθον τὰ καυμένα,
Καὶ πόσον ἦσαν, ἔννοεῖ καθείς, εὐτυχισμένα.

Ταῦτ' εἰπὼν ὁ ἀφελὴς ἄνθρωπος ἐστράφη πρὸς αὐτούς.

— Ἰδέτε λοιπόν, κυρία, εἶπεν, αἱ περιστεραί μου ἐπανῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὸν περιστερεῶνα καὶ ὁ μῦθος μου ἔγινεν· ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ἀρέσῃ.

Παρετήρησε τότε τὸν Κ. Δελαφάρ.

— Πιστεύω ὅτι ἐστιχοῦργησα τὴν ἀλήθειαν, χωρὶς νὰ τὸ ἤξεύρω, ἐπανάλαβε μειδιῶν μὲ τὴν λεπτὴν καὶ γλυκεῖαν ἅμα φυσιογνωμίαν του, μοὶ φαίνεται ὅτι εἰ λειποτάκται ἐπανερχονται· ἔπειτα, λαμβάνων τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐντὸς τῶν ἰδικῶν του, προσέθηκε·

‘Ο εἰς πρὸς ἄλλον πάντοτε νὰ ἦσθε κόσμος νέος
Κόσμος ποικίλος πάντοτε, καὶ πάντοτε ὡραίος
Νὰ ἀγαπᾶσθε τρυφερά —
‘Η ἀληθὴς αὕτη χαρὰ.

Θάλω νὰ θέσω τὸ ἐπιμύθιον τοῦτο εἰς τὸν μῦθον δὲν εἶν' ἀληθές; καὶ στοιχηματίζω ὅτι εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ἀν' ὅθῃ εἰς αὐτάς, ὅλοι οἱ ἔρασταί θέλουσι τὸν ἀποδεχθῇ· τί νομίζετε;

Φεῦ! ἀγαθὲ ἄνθρωπε, οὗτοι ἐθεώρουν ἀλλήλους καὶ δὲν σὲ ἤκουον!

Π. Η.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ.

— 0 —

Πούσκιν, Λέμοντοφ, Γόγολ.

Ἡ φιλολογία, κατὰ τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως σημασίαν ἐννοούμενη, μόλις πρὸ τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, ἀνεφάνη ἐν Ῥωσσίᾳ· ἀλλ' ἡ φιλολογικὴ κίνησις ἤρχισε πρὸ ἐνὸς αἰῶνος. Μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Ῥωσσιῆς αυτοκρατορίας, Πέτρου τοῦ Μεγάλου, τὰ ὀλίγα τῆς Ῥωσσιῆς φιλολογίας βιβλία, ἅτινα περὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπραγματεύοντο, ἐγράφησαν εἰς γλῶσσαν Σλαβικὴν, ἢ μάλ-

λον, εἰς τινὰ διάλεκτον, σχηματισθεῖσαν ἐκ τῆς ἀρχαίας Σλαβικῆς, ὅαν εὐρίσκει τις εἰς μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἐν μέρει ἐκ τῆς λατινικῆς, πολωνικῆς καὶ τῆς κοινῆς ῥωσσιῆς. Ἡ διάλεκτος αὕτη κατέστη, ὡς ἡ παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς σανακριτικὴ, ἡ γλῶσσα τῶν πεπαιδευμένων, ἡ γλῶσσα τῶν βιβλίων. Ἐκοιμᾶτο δὲ εἰς τὰ σπουδαστήρια καὶ εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ῥωσσιῆ γλῶσσα, ἣν μεταχειρίζεται ὁ λαὸς, δὲν ἔχει ἄλλα φιλολογικὰ μνημεῖα, εἰμὴ παλαιὰ τινὰ ἀσμάτια καὶ μύθους πιστῶς μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διατηρηθέντας. Πέτρος ὁ Μέγας ἀνύψωσε τὴν δημῶδη γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τοῦ κοινῶς λαοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα αὕτη, ἥτις ἐξεκινῶν ἐθνικὸν βίον, ὄν ὑπεκίνησε διὰ νὰ κάμῃ γενικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ ἔθνους, δὲν ἀνυψοῦτο παντελῶς καὶ μέχρι τῶν ἐν τῇ κοινῇ εἰσαγομένων νεωτερισμῶν, ἐπειδὴ ἡγνόνει τὰ ἴδια ἐκτυτῆς πλούτη καὶ ἐστερεῖτο πλείστων λέξεων ἀναγκαίων εἰς πράγματα ἐπίσης ἀναγκαῖα, δὲν ἤρχητο τρομερὰ σύγχυσις ν' ἀναφανῇ. Ἐκφράσεις γερμανικαί, σουηδικαί, ὀλλανδικαί, γαλλικαί, εἰσέφρυσαν εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτήν. Μετασχηματισθεῖσης δὲ κατ' ἀρχὰς τῆς διαλέκτου τῶν πεπαιδευμένων, μετεσχηματίσθη ἀκολουθῶς καὶ τὸ ἐπικρατοῦν ἱδιώμα, ἡ ὀμιλουμένη γλῶσσα. Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ συγκρούσει τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἀργότερον ὤφειλε νὰ σχηματισθῇ ἡ ἐνεστῶσα ῥωσσιῆ, δὲν εὐρίσκετο ἡ ἀποχωρῶσα φιλολογία. Δυσκολώτερον εἶναι καὶ χρόνος πλείτερος ἀπαιτεῖται εἰς τὸν δημιουργὸν φιλολογίας τινὸς ἢ αυτοκρατορίας. Ὅθεν ὁ πρῶτος συγγραφεὺς, ὁ ἀξίος τοῦ ὀνόματος τούτου, ὃν παρήγαγεν ἡ Ῥωσσία, ὁ Λομονόσοφ, δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ δέκα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον Πέτρου τοῦ Μεγάλου.

Οὐδόλως δὲ προτιθέμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν ἐνταῦθα τὰς ἐκδουλεύσεις καὶ τὴν ἐπιβρόχην τοῦ ἀξιολομημονεύτου τούτου ἀνδρὸς, τοῦ ἐπίσης κατὰ τὸ εἶδος τοῦ μεγάλου, ὅσον αὐτὸς ὁ μέγας αυτοκράτωρ, ἀλλὰ νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ συμφέρον τῆς πρώτης ταύτης περιόδου τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως ἐν Ῥωσσίᾳ δὲν εὐρίσκεται ἐν τῇ φιλολογικῇ ἀξίᾳ τῶν ποιημάτων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἐν ᾧ ἐν γένει ἀσθενεῖς τινες μόνον ἐγένοντο μιμήσεις πικρὸς ἐν Εὐρώπῃ γραφομένου. Ἀπασαί τῶν ἄλλων τῆς Εὐρώπης λαῶν αἱ φιλολογίαι παρήγαγον ἀριστουργήματα, πρὶν ἢ ῥωσσιῆ γλῶσσα γίνῃ κλασσικὴ. Ἐν Εὐρώπῃ πραγματικῶς ἕκαστος ἔθνος συνηθάνετο ἀκαταπαύστως τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ παρέλθῃ ἔργα, ἰδέας, δοξασίας, κοινωνικὰ συστήματα, καὶ πᾶν ἐν γένει τὸ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπ' ἀναγκῆς ὅπως δῆποτε εἰς πᾶσαν τέχνην καὶ ἐπιστήμην. Ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην δὲ τῆς ἀρχαιότητος, μεθ' ἧς συνδέεται, διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς βαρβαρότητος ὁ βίος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὁ λόγος ἐδυνήθη νὰ εὕρῃ τόνους φωνῆς ἐνεργητικὰ καὶ ἐξόχους, ἡ χεὶρ ἔργα τέλεια καὶ ὡραῖα εἰς αὐτὴν τὴν νηπιότητα τῆς γλώσσης καὶ τῆς τέχνης. Διότι μόνον κοινῶν ἢ ἀεὶ ὑπάρχει αἰετοῦς τὴν δύσιν, ἐν Ῥωσσίᾳ, ἐξ ἐναντίας, ἐκτὸς τινῶν διηγημάτων καὶ δημῶδων ἀσμάτων, ἡ ἀνάγκη αὕτη τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐθνικοῦ βίου δὲν δηλωθῇ εἰσέτι. Καὶ αὕτη ἡ πρὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου τέχνη ἐν Ῥωσσίᾳ ἦτον ἀπομίμῃσις μόνον τῆς Ἰταλικῆς ἢ τῆς Βυζαντινῆς· διότι ἡ ἐπικράτεια αὕτη ὑπῆρχεν ὡς ὁ ὅλος μόνον, καὶ οὐχὶ ὡς κοινῶν ἢ αἰετοῦς. Ἐκαστον ἔθνος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὀφείλει νὰ ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν αἰετοῦς μεγάλῃν εἰμαρμένην του.

Πρὶν ὅμως ἀρχίσῃ τὸ στάδιόν του καὶ τὴν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις πορεύειν τοῦ εἶναι ἀνάγκη προηγουμένως νὰ γνωρίσῃ ἑαυτό. Καὶ ἰδοὺ διατὶ πρὶν τῆς φιλολογικῆς ἱστορίας τῆς Ῥωσσίας καὶ τῶν τοπικῶν κατακτήσεων αὐτῆς, ὤφειλε νὰ προηγηθῇ πᾶσα κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ ἀνάπτυξις. Βεβαίως ἀνάγκη νὰ τελειοποιηθῇ πλεῖστον ἢ ῥωσικὴ γλῶσσα ὥπως κατασταθῇ κλασσικὴ· ἀλλ' ἐν τούτοις ἔφθασεν εἰς βαθμὸν τινὰ ἀκριβοῦς λεπτότητος καὶ γενικότητος, ἀναγκαίας ὥστε τὸν συγγραφέα τὸν θέλοντα ν' ἀποκτήσῃ ἰδίον τι ὕψος καὶ εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ αἰσθάνεται τὸ πλεονέκτημα τοῦτο.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, φιλόκαλός τις καὶ εὐφυὴς ἀνὴρ, ὁ ἱστορικὸς Καραμζίνος, ἀπῆλλαξε τὸ ῥωσικὸν πεζὸν ὕψος τῶν μεγάλων προσκομμάτων των. Ὀλίγα ἔτι μετὰ ταῦτα ὁ χαρίης ποιητῆς, ὁ διὰ μουσικοῦ αἰσθήματος προικισμένος Ζουκόφσκις, ἔπραξε τὸ αὐτὸ εἰς τὴν ποίησιν. Ἐάν ὅμως ἀφαιρεθῇ ἐν γένει ἡ ἰδιαίτερα αὐτῶν εὐφυΐα, ἀμφοτέροι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν εἰμὴ μεταρράσεις καὶ ἀπομιμήσεις· ἀλλ' οὐχ' ἦτον ἡνοιχάν μετὰ διαδόχους των στάδιον δι' οὗ ἠδύνατο νὰ τοὺς ὑπερβῶσι. Μετὰ παρέλευσιν δ' ὀλίγου χρόνου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς ῥωσικῆς φιλολογίας, καθ' ἣν ἤκμασεν ὁ Καραμζίνος καὶ Ζουκόφσκις, οὐδεὶς πλέον, ἐκτὸς τοῦ φιλόλογου καὶ ἱστορικοῦ ἐνδιεφέρετο εἰς αὐτήν. Ἐν τούτοις δύο ἔξοχοι ἄνδρες ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὁ Δεζάρβιν δηλαδὴ, ὅστις ἦτον αὐτόχρομα ἀπέραντος φύσις, τόλμη καὶ ἰσχὺς, καὶ οὗ τινος τὰ ποιήματα ἐμπνέουσι τὴν καταπληκτικὴν καὶ μεγαλοπρεπῆ μεγαλοσύνην τῆς βασιλείας τῆς Αἰκατερίνης, ἀλλ' ὅστις, μὴ εὐχαριστούμενος εἰς τὴν μικροπρεπῆ ποίησιν τοῦ καιροῦ, συνεχῶς ἠναγκάζετο νὰ μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἑξαλλοῦ καὶ ἰδιότροπον· ἔτι δὲ καὶ ὁ Κρυλδφ, ὁ Λαφονταίν τῆς Ῥωσσίας ὅστις ἦν ἡ ἐντελής προσωποποίησις τῆς ὀξυδερκοῦς εὐφυΐας καὶ τῆς κακοτρόπου εὐαισθησίας τῶν Σλάβων. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς τῶν Ῥώσων φιλολογία ἀρχεταὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Πούσκιν, μετὰ τὸν ὁποῖον ἔπονται δύο ἔξοχοι καὶ εὐφυεῖς ἄνδρες, Μιχαὴλ Λέρμοντοφ καὶ ὁ Νικόλαος Γόγολ.

Τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἅπασα ἡ Εὐρώπη συνησθάνθη, διὰ διαφόρους λόγους, τὴν πρόσδον τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τῶν Ῥώσων, ὥφειλε νὰ διεγείρῃ καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ νὰ ἴδῃ τὰ πρῶτα αὐτῶν δοκίμια, ἐν εἰς ἐμπεριέχετο τὸ πνεῦμα τοῦτο. Ἡ δὲ περιέργεια αὕτη καθίστατο ἔτι μᾶλλον μεγαλητέρα, καθότι δὲν ἤλπιζον ἐξ αὐτῆς εἰμὴ ἱστορίας τινὰς τῆς φιλολογίας, ἐνῷ ἡ Ῥωσσία ἀπέκτινσε λεγεῶνα συγγραφέων παντὸς εἴδους, ἀπέκτινσε δραματούργους, ποιητάς, μυθιστοριογράφους κτλ. Ἀλλ' ὅμως, ἡ περιέργεια αὕτη τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου οὐδὲν νέον, ἐκπληκτικὸν ἢ ἀληθὲς ῥωσικὸν εὗρεν εἰς τὰς μεταφράσεις τῶν συγγραφέων τούτων, εἰμὴ λεπτομερείας τινὰς περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων αὐτῶν. Ἡ κριτικὴ τῶν Εὐρωπαίων, παρεδέχθη ὅτι τὰ συγγράμματά των ἦσαν ἀπομιμήσεις μόνων τῶν πρὸ πολλοῦ γνωστῶν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ξένων ἐθνῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτυχεῖς. Ἡ ἀπάτη λοιπὸν ὑπῆρξε γενικὴ σχεδὸν, καὶ ὀφειλομένη νὰ συναινεῖσθαι, ὅτι ἐξαιρουμένου ἰσως τοῦ Γρυμποζέντωφ, συγγραφέως πνευματώδους τινὸς ζωοφιδίας, (δυστυχρῖα εἰς τοὺς πνευματώδεις ἄνδρας!) ἢ οἱ στίχοι ἅπαντες ἐγένοντο παροιμίαι, ἡ Ῥωσσία δὲν δύναται νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην ἑὰν θελῇ νὰ

δείξῃ δικαίαν ὑπερηφάνειαν, εἰμὴ τοὺς τρεῖς προειρηθέντας ἄνδρας.

Ὁ Πούσκιν μετὰ τὸν ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου ἐπελθόντα αὐτῷ θλιβερόν θάνατον, (1837), ἀρχίζει ν' ἀπολαμβάνῃ ὥραϊαν φήμην ἐκτὸς τῆς πατρίδος του, δὲν ἐξετιμῆθη ὅμως κατὰ τὴν ἀληθῆ ἀξίαν του. Εἶναι γνωστὰ μόνον τὰ πρῶτα ποιήματά του γεγραμμένα ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ λόρδου Βύρωνος· τὰ δύο αὐτῶν ἀριστουργήματα, τὸ ἔμμετρον μυθιστόρημα *Εὐγένιος Ὁ νέος* Ὁ νέος, καὶ τὸ δράμα *Βορὴς Γοδουνοῦ*, μεταφράσθησαν εἰς τὸ γερμανικὸν μόνον. Καὶ ἐνταῦθα εἶναι προσήκον νὰ εἰπώμεν τὴν ἰταλικὴν παροιμίαν, *traduttore traditore*. Εἰς τὰ γνωστὰ συγγράμματα τοῦ Πούσκιν διαφαίνεται ἀλόγη ἢ ἀπομίμησις τῶν ξένων ὑποδειγμάτων. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις, ὁ χαρακτήρ, ἡ ψυχὴ, οὕτως εἰπεῖν εἰς πᾶν ἔργον αὐτοῦ, εἶναι ἐξόχως ῥωσικά. Ἐνεκα τοῦτου ὁ ῥωσικὸς λαὸς συναισθάνεται βαθεῖαν τινὰ συμπάθειαν πρὸς τὸν ποιητὴν του· λέγομεν δ' ἐπιτήδες *λαὸς*, διότι οἱ νευρώδεις καὶ ἀρμονικοὶ στίχοι του ὑπάρχουσιν εἰς τὰ στόματα ὄλων, καὶ ὁ Πούσκιν εἶναι ἀληθῶς ὁ πρῶτος ἐθνικὸς τῶν Ῥώσων ποιητῆς. Ἡ ποίησις του δὲν ἔχει μὲν τὰς τινὰ διακεκριμένῃν καὶ συστηματικὴν, ἀλλ' εἶναι ἡ αὐθόρμητος ἐκφρασις φύσεως γενναίας, καὶ ἀνατυπώσεων ζωηρῶν πλήρους, ῥωσικῆς πρὸ πάντων, παντοῦ καὶ πάντοτε, εἰς τὸν τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι, τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ ἀγαπᾶν. Ἐν γένει δὲ οἱ διακεκριμένοι χαρακτῆρες τῆς Μούσης του εἶναι τὸ βαθὺ καὶ ἀληθὲς αἶσθημα, ἄνευ ἐπιτηδεύσεως καὶ προσπαθείας, ὁ σταθερὸς καὶ βαθὺς διαχρωματισμός, ἡ εὐγενὴς ἀπλότης, ἡ ἀφελὴς μεγαλειότης, πρὸ πάντων δὲ ἡ παντελής ἀπουσία τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ ἔργου· τοῦ ἔρωτος ἐκεῖνον, ὅστις τοσοῦτον τὴν σήμερον εἰς τὰ συγγράμματα πομπόδως ἐπιπολάζει. Ὁ Πούσκιν δὲν ἐκπληττεῖ τὸν ἀναγνώστην διὰ μεγάλων ἰδεῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν περιγραφῶν, ἀλλὰ τῷ παρουσιάζει καὶ τοῦ ἀποκαλύπτει τὴν καρδίαν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Ῥώσων. Ἀληθὲς ποιητῆς κατὰ τὴν ἀφελῆ τῆς λέξεως σημασίαν, παριστᾷ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ποιητικὴν ἐκφρασιν, τὸν βίον τῶν Ῥώσων, τὰς ἀγαλλιάσεις αὐτοῦ καὶ τὰς θλίψεις. Ὑπάρχουσι δὲ καθ' ὅλα τὰ συγγράμματά του στίχοι τινὲς τοὺς ὁποῖους οὐδεὶς Ῥώσος δύναται νὰ ἀκούσῃ ἄνευ συμπαθητικῆς τινος συγκινήσεως. Οὐδὲν ἑξαλλοῦ ἐν αὐτῷ, οὐδὲν ἀπρόοπτον, φαντασιώδες, ἀποκλειστικῶς ἀτομικόν. Ὁ Πούσκιν ἔζησε διὰ τοῦ βίου ὄλων καὶ ἐξέφρασε πᾶν ὅ,τι ἕκαστος εἶχεν αἰσθανθῇ. Ὁ Πούσκιν, πραγματικῶς δὲν εἶναι ἕκ τῶν σπανίων εἰς τὸν ἀχανῆ ὀρίζοντα τῶν αἰώνων παραγομένων πνευμάτων, κατὰ πάντα χρόνον καὶ τόπον. Πλὴν καὶ τοιούτους, εἶναι ἄξιος ν' ἀπολαύσῃ γενικὴν φήμην, διότι ἡ εὐφυΐα του εἶναι σταθερὰ, θερμὴ, ἐλεύθερος καὶ ἀληθὴς, καὶ τὰ ὥραϊα αὐτοῦ συγγράμματα ἐμπνέουσιν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὴν συμπάθειαν.

Μετὰ τὸν βίαιον καὶ ἄωρον θάνατον τοῦ Πούσκιν, ἀνεφάνη μόνος ἀντίπαλος αὐτοῦ ὁ Μιχαὴλ Λέρμοντοφ, ὡφωθεὶς ταχύτερον τοῦ ἐνδόξου προγενεστέρου του, ἀλλ' ἐπίσης ὡς ἐκεῖνος ὑποκύψας εἰς θλιβεράν μονομαχίαν. Διηγήματά τινα τοῦ Λέρμοντοφ, μεταφράσθησαν εἰς τὸ γαλλικὸν ὑπὸ τινος τῶν συμπατριωτῶν του, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ ποίησις του τὸν ἀνέδειξεν.

Ἡ θεὰ τῆς φυσικῆς καὶ ἡθικῆς πραγματικότητος προξενεῖ εἰς τὰς ποιητικὰς ψυχὰς ἐντυπώσεις διαφό-

ρους· εἰς τὰς μὲν ἀντανακλᾶται καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἐν τῇ λεπτομερείᾳ τῆς, ταραττεῖ μετ' ἰσχύος, πλὴν καὶ μετὰ γαλήνης, τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἀποτίνεται μόνον εἰς τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ φαντασίαν· εἰς τὰς δὲ, ἐξ ἐναντίας, ταραττούσα μετὰ μεζιζονος δυνάμεως εἰς τὸ μόνον μέρος αὐτῆς, παράγει τὸν ἐνθουσιασμόν ἢ τὴν ἀγανάκτησιν, τὸν θαυμασμόν ἢ τὴν ὁρμὴν, τὴν ἀγάπην ἢ τὸ μῖτος. Ὅταν δὲ τὸ στοιχεῖον τῆς λυρικῆς ποιήσεως ὑπερισχύῃ, ἡ ποιητικὴ ἐμπνευσις δύναται νὰ ᾖται ἥτιον εὐρεῖα, πλὴν καθίσταται βαθυτέρα καὶ ὁρμητικωτέρα. Ὁ Λέρμοντοφ, ἥτο φύσις ἐνεργητικῇ, ἐμπαθὴς ἅμα καὶ συγγκεντρωμένη, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλοπρεπέστερον ὑπόδειγμα εἶναι ὁ Λόρδος Βύρων. Ὁ ἄγριος τῆς ἀνεξαρτησίας ἔρως ἐδίδρωσκε τὴν καρδίαν του, ἐφαίνεται δὲ διαρκῶς καταναλισκόμενος ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐσωτερικῆς τινος ἀνυπομονῆς. Οὐδεὶς ἐν Ῥωσίᾳ ἔγραψε στίχους τόσον ἐνεργητικῶς ἐν τῇ ἀπλότητι, τόσον βραγαδίους καὶ τόσον δλιγῶρους παντὸς ματαιοῦ καλλωπισμοῦ. Ὁλη ἡ ποιήσις του εἶναι ἡ ἔκφρασις ψυχῆς ἀκαταδαμάτου, σωπητῆς καὶ βιαίας· τὸν κατηγόρησαν διὰ ἐπ' ἀνέφερε τὴν βυρωνικὴν ἀπογοήτευσιν· πλὴν ἡπατήθησαν εἰς τοῦτο, ἀγνοοῦντες τὴν ἀληθῆ φύσιν τῆς εὐφροσύνης του. Δὲν ἐνέπνευσεν αὐτὴν ἡ μισανθρωπία καρδίας κεκορεσμένης καὶ ἀποτεθαβρῆ μένης· ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησις τῆς ἐξ ἀνάγκης ἀργίας, τὸ μῖτος καὶ ὄχι ἡ ἀνία τῆς ματαιότητος. Ὁ Λέρμοντοφ δὲν ἦτον ἐκ τῶν ἐπιτηδευτῶν ἐκείνων καὶ ἐπιπολαίων συγγραφέων, οἵτινες ἀναπληροῦσι τὴν μεγαλοφυῖαν δι' ἀξιεπαίνων σκοπῶν, ἡμιπραγματικῶν καὶ ἡμιποικητικῶν πεποιθήσεων. Ὁ Λέρμοντοφ ὑπῆρξεν ἀληθῶς μέγας ποιητής. Αὐτὸς μόνος, καὶ ὁ Πούσκιν, ἐδίδαξαν τὴν Ῥωσίαν νὰ ὁμιλῇ ἀξιοθαύμαστοι αἱ περιγραφαί, γενναῖοι οἱ χαρακτῆρες οὗ; ἔπλασε καὶ ἐνφ' προχωροῦντος εἰς τὸ στάδιον ἡ εὐφροσύνη του καθίστατο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀσφαλεστέρα, στερεωτέρα καὶ μᾶλλον ὑπερήφανος, ἐπῆλθεν αἴφνης ὁ θάνατος, καὶ τὸν ἀφῆκε νεώτατον.

Μ' ὅλον διὰ δὲ τοῦ Λέρμοντοφ ἡ ἐμφάνησις ἦτο βραχεία, ἀλλ' ἡ ἐπιρροή του ἐπέζησεν αὐτοῦ. Οἱ συνειθίσαντες νὰ σπουδάζωσι τὴν παροῦσαν κατάστασιν καὶ τὴν μέλλουσαν τύχην τῶν λαῶν, θέλουσιν ἐννοῇσει καλῶς διὰ, εἰς τὸν αἰῶνα εἰς ὃν ζῶμεν, ἡ περιπαθὴς ἔκφρασις τοῦ ἀρνητικῶς μέρους τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ὁ πόθος τοῦ ὄντος, ὅπερ λείπει εἰς τὸν ἀνθρώπον, δρεῖλει νὰ διεγείρῃ πολλὰς συμπαθείας. Περιοριζόμεθα δὲ νὰ σημειώσωμεν διὰ ὑπάρχουσιν ἐπίσης γενναῖα εὐχαὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Σλάβων, καὶ διὰ ὁ Λέρμοντοφ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διερμηνεύς, ὁ πρῶτος περιπαθὴς ποιητής, ὃν παρήγαγεν ἡ Ῥωσία.

Ὁ Πούσκιν, ἅμα ἀρξάμενος, κατέστη ἀρχηγὸς σχολῆς, ἥτις παρήγαγε διασήμεους μὲν στιχοῦργους, ἀλλ' οὐδένα ποιητὴν. Ἀνεκάλυψε τὸ μυστήριον τοῦ στιχοῦργεῖν· οἱ μιμηταὶ του ὠρελῆθησαν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης, καὶ μετ' ὀλίγον δὲν ὑπῆρχε σπουδαστὴς ἐν Ῥωσίᾳ μὴ δυνάμενος νὰ στιχοῦργῇ ὅπως οὖν καλῶς. Μετὰ τοῦ Πούσκιν, ἡ ποιητικὴ ἐπολιτογραφῆθη ἐν τῇ Ῥωσικῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ διὰ μὲν ὑπῆρχεν, οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ τ' ἀρνηθῇ, ἀλλ' ὁποῖαν ὁδὸν ἔμελλε νὰ βαδίσῃ ἡ τέλος πάντων δημοιουργηθεῖσα ἐθνικὴ φιλολογία; θέλει προσπελάσει τὸν πραγματικὸν βίον, τὸν βίον τοῦ λαοῦ· θέλει διαμεῖναι εἰς τὸν ὀλίγον τι ἰδανικὸν κόσμον, ἐνθα τὴν εἶχε περιορίσει ὁ Πούσκιν;

Σημειώσατε δὲ διὰ μεταχειριζόμενοι τὴν λέξιν

ἰδανικὸν δὲν προτιθέμεθα παντελῶς καὶ εἰπόμεν διὰ ὁ Πούσκιν, ἐστερεῖτο τοῦ ζωηροτάτου τῆς πραγματικότητος αἰσθήματος· ἀλλ' ἡ διαυγὴς οὕτως εἰπεῖν ἀπλότης τῆς εἰκονογραφίας του καὶ ἡ ὑψίστη σωφροσύνη περὶ τὰς λεπτομερείας ἐδίδον εἰς ἅπαντα τὰ ἔργα τῆς φαντασίας του, γαλήνιον τινα ὠραιότητα, καὶ ἀρχαιοτυπίαν, δυναμένην νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν πραγματικότητα γλύπτου τινός. Τὸ ζήτημα ὑπῆρξε λελυμένον, λοιπὸν καὶ ἡ φιλολογία ἠκυκλοῦθη τὴν φυσικὴν ῥοπὴν τῆς. Ἐρχισαν δὲ νὰ συνθέτωσι κωμωδίας, δράματα μυθιστορίας περὶ ἡθῶν, μυθιστορίας ἱστορικές. Ἀλλὰ τῶν ἔργων τούτων ἅπαντες οἱ συγγραφεῖς, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς τὴν πρωτοτυπίαν διὰ τῆς ἱστορογραφίσεως τῆς παρελθούσης ἢ τῆς παρούσης τοῦ λαοῦ ζωῆς δὲν εὗρισκον τὴν ζωὴν ἐκείνην καὶ βαθεῖαν ἐμπνευσιν τὴν ἐμφύχουσαν τὰ ἔργα, ὡς τὸ πῦρ τοῦ Προμηθέως· ἡ πραγματικότης, ἡ ζωὴ ἔλειπεν ἀπὸ τὰς ἀνισχύρους προσπάθειάς των. Δύναται δὲ τις ν' ἀναφέρει τὸν Ἰόρρυ Μίλοσλάβσκη τοῦ Ζαγόζκιν, καὶ τὸν Ἰδαν Βύζιγιν τοῦ Βουλγάριν, ἀμφοτέρω εἰς τὸ γαλλικὸν μεταφρασθέντα, ὡς τὰ ἐπισημότερα καὶ ἐντιμώτερα δείγματα ἱστορικοῦ καὶ ἠθικοῦ μυθιστορήματος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀλλ' ὁ Πούσκιν, ἐν τούτοις, μ' ὅλον τὸν ἰδανικὸν χαρακτῆρα τῆς ποιήσεώς του, ἐμεινεν μᾶλλον Ῥώσος ἢ ἅπαντες ἐκεῖνοι οἵτινες ἔζωγράφσαν τὴν Ῥωσίαν κατὰ τὴν παρελθούσαν καὶ τὴν παρούσαν ἐποχὴν.

Ἐν δὲ τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς ταραχῆς καὶ τῆς κινήσεως ἀνεφάνη νέος τις ἀνὴρ εὐφύης, νευρώδης, πλήρης μέλλοντος ὁ Νικόλαος Γόγολ. Γεννηθεὶς ἐν τῇ Μικρᾷ Ῥωσίᾳ, περὶ τὰ 1808, διῆλθεν τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν εἰς τὰς εὐρείας στέππας τῆς Οὐκραίνης, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκραιωτήτου πρὸς τὴν Εὐρώπην, ὅστις διετήρησε, πολὺ καλλίτερον ἀπὸ τὴν Μεγάλην Ῥωσίαν, τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ φυσικοῦ χαρακτῆρος του. Οὕτως τὰ πρῶτα διηγήματά του, δὲν εἶχον ῥωσικόν τι, εἰμὴ τὴν διάλεκτον. Τὸ σύγγραμμά του Ἐσπερίδες τῆς Δικάνκας ἐπιγραφόμενον, ἐξεκόνεισεν ὁλοκληρὸν τὴν μικρὰν Ῥωσίαν. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου τούτου ἦτο μεγίστη. Ἄπαντες ἐθαύμασαν τὴν δύναμιν καὶ τὴν φυσικότητα τοῦ χρωματισμοῦ του, τὴν πλουσιότητα τῆς κωμικῆς εὐραδίας του, τὴν λεπτότητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν εἰλικρινὴ πρωτοτυπίαν του. Ὁ Γόγολ δὲν ἐμμεῖτο οὐδένα ἑλαττώματα καὶ πλεονεκτηματα, τῷ ἀνῆκον· εἰς αὐτὸν, τὸ πᾶν ἦτο αὐτός. Ἐλθὼν εἰς Ῥωσίαν, ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν, καὶ ἐδημοσίευσεν κωμωδίαν τινὰ (Ρεβίζ) νέαν σειρὰν διηγημάτων, σκηνὰς τινὰς δραματικές, καὶ τὸ Μέρτβια Ντούσι ἥτις αἱ Νεκραὶ ψυχαί, ὅπερ ἀπετελεῖτοσε διατρίδων ἐν Ῥώμῃ. Ἐκαστον τῶν συγγραμμάτων του τούτων ἀπῆλause μεγίστης φήμης, καὶ ὁ Γόγολ εἶναι σήμερον καθ' ὅλην τὴν Ῥωσίαν ὁ συγγραφεὺς ὁ πλέον δημῶδης, ὁ ἔχων πλειοτέραν ἐπιρροήν, καὶ τὸν ὁποῖον μᾶλλον ἀπομυμνῶνται. Μ' ὅλον διὰ δὲ ἀπλοῦς φαίνεται λογογράφος, ἀλλ' ὅμως εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφεὺς ἐντελῶς πρωτότυπος, ὃν παρήγαγεν ἡ Ῥωσικὴ φιλολογία. Ἐκτὸς τῆς βαθείας αὐτοῦ γνώσεως περὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ τὸν ὁποῖον ζωγραφίζει, ἐκτὸς τῆς ἰδιαίτης αὐτοῦ πρὸς τὸ διηγεῖσθαι δεξιότητος, ἔχει καὶ πνεῦμα τι κωμικὸν ἀνεξάτητον, οὔτινος ἐστερεῖτο ὁ Πούσκιν, εἰρωνίαν τινὰ, ἀλλοίαν τῆς ξηρᾶς εἰρωνίας τοῦ Λερμοντοφ, ἰδιαίτεράν τινὰ φύσιν εἰς αὐτὸν ἀνῆκουσαν καὶ διαγιγνωσκόμενην διὰ τοῦ βαθέως ἐκείνου τῆς μελαγχολίας τύπου, τοῦ πάντοτε εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας τοῦ Σλάβου

σχομένου. Απαντα τὰ τοῦ ῥωσικοῦ βίου ἀπόκρυφα εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν Γόγολ. ὅστις ἀπάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἀλληλοδιαδόχως ἐξετάζει διὰ τῆς ἀκαταπόνητου παρατηρήσεως του, καὶ φράσεις δέ τινες αὐτοῦ, ἐκ τῶν συγγραμμάτων του εἰλημμένοι, κατήντησαν δημῳδοὶς παροιμίαι· εἰς δὲ τὰς περιγραφὰς του περὶ τῆς ῥωσικῆς φύσεως, εἶναι πιστότατος καὶ ποιητικώτατος. Τέλος ὁ Γόγολ ἔφερε ἐντελῆ ἐπανάστασιν εἰς τὴν φιλολογίαν τῆς πατρίδος του.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.) Π. Η.

Ο ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ.

ΑΛΗΘΕΣ ΙΣΤΟΡΙΗΜΑ

Υπὸ Σχυλέρου.

—ο—

Τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἱστορία οὐδὲν παριστᾷ μάθημα διδακτικώτερον πρὸς τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν, παρ' ὅταν πραγματεύεται περὶ τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Πᾶν μέγα ἔγκλημα διεγείρει ἀνάλογόν τινα αὐτῷ δύναμιν. Ἐὰν δὲ εἰς τὰ κοινὰ πάθη τὸ ἐλαττήριον τῶν ἐπιθυμητικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς μὲν κερυμμένον, εἰς τὰ βίαια ὅμως καὶ ἰσχυρὰ φαίνεται ἐξ ἐναντίας μέγα καὶ ἰσχυρόν. Ὁ ἐπιτήδειος ἑταστής τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ὁ γνωρίζων μέχρι τίνος ἀκριβείας δύνатаί τις νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ κοιντοῦ μηχανισμού τοῦ αὐτεξουσίου, καὶ ὁ ἡεῦρων ἐπίσης μέχρι τίνος βαθμοῦ τῷ εἶναι συγκεχωρημένον νὰ κρίνῃ ἐξ ἀναλογίας θέλει ἀρυσθῇ μυρίας παρατηρήσεις ὠφέλιμους τῇ ψυχολογίᾳ καὶ προσαρμόσῃ αὐτὰς τῇ ἡθικῇ ζωῇ. Ὑπάρχει δὲ εἰς τὴν φύσιν ἀπλοῦν τί ἅμα καὶ σύνθετον, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πάθος δύναται μυριοτρόπως ν' ἀναφύῃ ἐν αὐτῇ, καὶ διαφοροτρόπως νὰ ἐμφανισθῇ, νὰ παράξῃ μυρία φαινόμενα ἀντίθετα καὶ νὰ δηλωθῇ πολυτρόπως εἰς ἀπείρους καὶ διαφόρους χαρακτῆρας. Ἐὰν ὁ Ἀναῖτος ἔξῃ εἰς τὰς ἡμέρας μας, καὶ διῆρσι τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὰς ὁρέξεις των καὶ τὰς κλίσεις, ὡς διῆρσε καὶ τὰ ἄλλα βασιλεῖα τῆς φύσεως, θὰ ἐξεπληττετο τις βλέπων συγκαταριθμωμένους εἰς αὐτὴν τὴν κλάσιν τοῦ τέρατος Βοργία τόσους ἀνθρώπους, ὧν αἱ κακίαι ἀπεπνίγησαν ἐν τῇ περιωρισμένῃ σφαίρᾳ, ἐν ᾗ ζωοῖ, καὶ ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῶν νόμων.

Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐν γένει συγγράφεται ἡ ἱστορία ἀρίναι μέγα ἑλλειμμα ὡς πρὸς τοῦτο· ἰδοὺ δὲ πόθεν, ὑποθέτω, ἡ ἐκ ταύτης προερχομένη μικρὰ ὠφέλεια. Μεταξὺ τῶν βιαιῶν ψυχικῶν συναισθησέων τοῦ πράττοντος ἀνθρώπου καὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τοῦ ἀναγνώστου, εἰς δὲ ὁ ἱστορικὸς ἐκθέτει τὴν πρᾶξιν, ὑπάρχει ἀντίθεσις τόσον ἀντιφατικῇ, διάστασις τόσον μεγάλη, ὥστε εἶναι δύσκολον, ἐὰν ὅχι ἀδύνατον, εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον, ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν· ὑπάρχει ὡσαύτως μεταξὺ τοῦ ἱστορικοῦ υποκειμένου καὶ τοῦ ἀναγνώστου, χάσμα, ἀφαιροῦν αὐτῷ πᾶν μέσον πρὸς τὸ συγκρίνειν ἢ ἐννοεῖν. καὶ ἀντὶ τῆς σωτηριώδους ἐκείνης φρίκης, ἥτις μᾶς προφυλάττει ἐκ τῶν παθῶν, οὐδὲν ἄλλο παρὰ στιγμαῖαν τινὰ ἐκπληξίν μᾶς ἐμ-

ΤΟΜ. Δ'. (Φυλλάδ. 95.)

ποιεῖ. Θεωροῦμεν τὸν δυστυχῆ ὅστις, ἐν τῇ στιγμῇ τοῦ ἐγκλήματός του, καὶ μάλιστα ἐν τῇ τῆς τιμωρίας, ἦτον ὄντι ὅμοιον μετ' ἡμᾶς, θεωροῦμεν, λέγω, ὡς τι πλάσμα διαφόρου εἶδους τοῦ ἡμετέρου, τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα κυκλοφορεῖ διαφόρως τοῦ ἡμετέρου, τοῦ ὁποίου ἡ θέλησις ὑπακούει εἰς ἀλλοτρίους τῶν ἡμετέρων νόμους. Ἡ τύχη τοῦτου ὀλίγον κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν, ἐπειδὴ ἡ συμπάθεια γεννᾶται ἐξ αἰσθηματος ἐσωτερικοῦ ὑποκινουμένου ἐκ τῆς συλλήψεως τοιαύτης τύχης, καὶ τότε δὲν δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι δύναται νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν ἡ ἐλαχίστη ὁμοιότης. Ἡ πληροφορία καταστρέφεται τότε μετὰ τῆς πράξεως· ἡ δὲ ἱστορία ἀντὶ νὰ ἦται σχολεῖον τῶν ἡθῶν, δίδει μικρὰν μόνον ἱκανοποίησιν τῆς ἡμετέρας περιεργείας. Ἀλλ' ἐὰν ἤθελε νὰ πράξῃ πλειότερον δι' ἡμᾶς, ἔπρεπεν δύο τινὰ ν' ἀκολουθήσῃ· ἡ, νὰ καταστήτῃ περιπαθῆ τὸν ἀναγνώστην ὡς τὸν ἥρωα, ἡ τὸν ἥρωα ψυχρὸν ὡς τὸν ἀναγνώστην.

Γνωρίζω ὅτι πολλοὶ περιώνυμοι τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς τῶν ἀρχαίων ἐποχῆς ἱστορικοὶ διετήρησαν τὴν πρώτην τοῦ ἱστορεῖν μέθοδον ἐξάπτοντες τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου διὰ τῶν ἐπαγωγικῶν ἐκθέσεων· ἀλλ' ἡ τοιαύτη μέθοδος εἶναι πλημμελήματί τι τοῦ συγγραφέως δὲν ἀρίνει τὴν τοῦ ἀναγνώστου κρίσιν ἐλευθεράν καὶ συγχρόνως παραβιάζει πασιφανῶς τὰ δικαιώματα τῆς εὐθύτης· ἡ τοιαύτη δὲ μέθοδος ἀνήκει εἰς τοὺς ποιητὰς ἀποκλειστικῶς, ἡ δὲ δευτέρα μόνη εἰς τοὺς ἱστορικοὺς.

Ὁ ἥρωας χρεωστεῖ νὰ καθίσταται ψυχρὸς ὡς ὁ ἀναγνώστης, τοῦτ' ἐστὶ χρεωστοῦμεν ἡμεῖς νὰ γνωρισθῶμεν μετὰ τοῦ ἥρωος πρὶν ἰδῶμεν αὐτὸν ἐνεργούντα. Δὲν ὀφείλομεν δὲ μόνον νὰ ἰδῶμεν αὐτὸν πράττοντα· ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν πρᾶξιν του. Μᾶς συμφέρει πολὺ μᾶλλον τὰς σκέψεις του νὰ γνωρίσωμεν ἡ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ἀποτελέσματα. Διότι, ἀφ' οὗ ἐξετάζομεν τὸ ἔδαφος τοῦ Βεσουβίου, ὅπως γνωρίζωμεν τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀναφλέξεώς του, διὰ τί νὰ μὴ πράξωμεν τὸ αὐτὸ εἰς τὰ ἡθικὰ φαινόμενα, καθὼς καὶ εἰς τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα. Διὰ τί νὰ μὴ σπουδάζωμεν μετ' ἰσῆς φρονετιδος ὅλας τὰς ἀφορμας τὴν ἥρωα τοῦτον περιστάσεις, μέχρις οὗ τὸ μυκώμενον ἐν αὐτῷ ὑφαίστειον τῶν παθῶν φθάσῃ εἰς τὴν ἐκρηξίν του.

Ὁ φαντασιολόγος, ὁ τὸ θαυμασιώδες μόνον ἐπιδιώκων, ἀρίνεται εἰς τὸ ἐπαγωγὸν τοῦ ἀλλοκότου· ἀλλ' ὁ φίλος τῆς ἀληθείας λαμβάνει τὸν ἀνθρώπον, ἐκ τῆς γεννήσεώς του, ἀνιχνεύει τὴν αἰτίαν τῆς ἀπωλείας τοῦ τέκνου τούτου, καὶ εὕρισκει αὐτὴν κατὰ τινὰ τρόπον ἀσφαλῆ εἰς δύο πράγματα, ἡγουν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἀναλλοίωτον εὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ ἀπάσας τὰς ἐξωτερικὰς καὶ εὐμεταβλήτους διαδηλώσεις. Δὲν ἐκπληττεται πλέον βλέπων αὐξανόμενον τὸ κῶνειον εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους κήπους ἐνθα ἀκμάζουν συνήθως τὰ σωτηριώδη φυτὰ· δὲν ἐκπληττεται εὕρισκων τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀφροσύνην, τὴν κακίαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ἡνωμένην εἰς μιάν καὶ τὴν αὐτὴν κοιτίδα. Ἐὰν δὲ δὲν ἀπαριθμοῦν τὰ ἐκ τῆς τοιοιτοτρόπως μελετωμένης ἱστορίας προσγινόμενα ὀφέλη εἰς τὴν ψυχολογίαν, θεωρῶ ὅμως ταύτην ἀπασῶν τῶν μελετῶν τὴν ἐξοχωτέραν, διότι καὶ ἡ σκληρὰ περιφρόνησις καὶ ἡ ἀλαζων βεβαιότης, μεθ' ὧν ἡ ἀμείβολος ἀρετὴ θεωρεῖ τὸν πεπαικῶτα ἀνθρώπον, καταστρέφεται διότι παραγεῖ τὸ ἡπσιον πνεῦμα τῆς ἀνυχῆς, τὸ ἐπαναφέρειν τὸν ἀποπλανηθέντα εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, καὶ τὸ προετοι-